



ԳԵՎՈՐԳ ՀԱՏԻՏՅԱՆ

ՕՏԱՐԱԿԱՆԸ

(Հեղինակ՝ Եղիվարդ, Երուսաղեմ, 1966, էջ 218)

Եղիվարդի՝ Երուսաղեմի հայոց պատ-
րիարք Եղիշե արքեպիսկոպոս Տերտերյանի
բեղմնավոր գրչին վերջին ուշագրավ ստեղ-
ծագործությունն է «Օտարականը» խորա-
գրով գիրքը, որում էջերը մեզի կբերեն Ա-
վետարանի սրբազան դրվագներն քաղված
ներշնչումներ: Եղիվարդ նոր անուն մը չէ՝
սփյուռքահայ գրականության մեջ: Ավելի
քան երեսուն տարիներն ի վեր ան կգրե ու
կստեղծագործե իբրև բանաստեղծ, գրագետ,
քարոզիչ և մտքի մշակ՝ գաղութահայ գրա-
կանության անդաստանին մեջ իր արժանի
և ուրույն տեղը գրաված: Իր բանաստեղծու-
թյուններում անդրանիկ ժողովածուն՝ «Մագ-
դաղիներն մեղրամոմե», մոտ քառորդ դար մը
առաջ եկած էր ջերմ ու համակրական ըն-
դունելության մը արժանանալու բանաստեղ-
ծական իր լուրջ և ապահով տուրքերուն
շնորհիվ: Անոր հաջորդած էին՝ «Խորտակ-
ման գիշերներ», «Անցորդը» և ուրիշ քերթո-
ղական դիվաններ, որոնք նույնպես խանդա-
վառ տրամադրություններով էին ընդունվել
բանաստեղծական արվեստի իրենց միևնույն
արժանիքներուն համար: Արդարև, Եղի-
վարդ ստորագրությունը գրական զանազան
թերթերու, հանդեսներու և ամսագիրներու
էջերեն ներս միշտ ներկա՝ անուն մըն էր
նորանոր բանաստեղծություններու տակ, ու
դասական ոտանավորի տաղաչափյալ ա-
վանդություններուն կհակադրվել իր պատ-
մողական երկարաշունչ բանաստեղծություն-
ներուն ազատ և արձակ տողերու ինքնա-
տիպ կատուցումներով, որոնք կրոնագգայ
նոր ու թարմ շունչով մը տոգորում՝ կուգային
իբրև խոսուն վկայություն մը Եղիվարդի վա-
վերական տաղանդին և միանգամայն իբրև

ապահով երաշխիք՝ անոր ստեղծագործելու
անսպառ եռանդին: Այդ օրերուն, խոհի ու
մտածման հոգեպատում ուրիշ գիրք մը, այս
անգամ արձակի կալվածեն, «Լեռան վրայեն,
երանիներ...» երևան կուգար իբրև նոր
հայտնություն մը այդ տաղանդին մեկ ուրիշ
երեսեն: Այդ գիրքը իր արտաքին ձևին մեջ
քարոզագիրք մը թեպետև (եթե հարկ է ճըշ-
դել սեռին տեսակը), բայց իր բուն մտահո-
գություններով կզլեր-կանցներ սեռին մաս-
նավոր և ընկալյալ սահմանները՝ ավելի հե-
ռուն երթալու համար...: Սրբազան հեղինա-
կը երևան կհաներ աշխույժ ու կայտառ ար-
ձակ մը, ուր պատկերավոր մտածողության
մը հարուստ համեմատություններով, մաքուր
ու ջինջ լեզվի թափանցիկ պարզությամբ և
նկուն ու դյուրասահ ոճի մը դաշնավոր տո-
ղերու և դարձվածքներու ընդմեջեն կվերլուծ-
վեին Քրիստոսի լեռան քարոզները իբրև
վեհագույն պատգամներ՝ իրենց անդրագույն
իմաստներուն ծալքերը բանալու հեղինակի
ներանձնյա ապրումներուն և վերացման
պահերուն խորհրդածությանց տակ:

Նկատելի է, որ Եղիվարդի ներշնչումնե-
րուն մայր աղբյուրը, մեծ մասամբ, Ավետա-
րանն է: Իսկ իր ձգտումները կկեդրոնանան
առավելապես կենդանի կյանքին ու մարդուն
վրան: Բայց Ավետարանեն քաղած իր պա-
տումները, որոնք կմշակվին ու կվերաստեղծ-
վին իբրև բանաստեղծություն, արձակ գյու-
թյուն, պոեմա և կամ քարոզ՝ իրենց ընդհա-
նոր ուրվագիծերուն մեջ սոսկական դրվա-
գումներ չեն, որ կպատմվին մեզի: Այլ ա-
նոնք որպես առիթ կօգտագործվին հեղինա-
կի խոհերը և ներաշխարհի ապրումները

պրիմալեյտու, իր տեսիլքը սևեռելու մարդոց և աշխարհի կյանքին վրան:

Այս իմաստով, Ավետարանը կենդանի ներշնչարան մըն է, որմէ թոյլիք կառնէ հեղինակի հոգին դէպի ոգեշնչեալ աշխարհի բարձրագոյն հորիզոնները վերթնելու և ուրում կվերադառնա իբրև հարուստ շտեմարան մը կյանքի խորհորդները լուսավորելու: Հեղինակը, գերազանցապէս կրօնագագաց հոգի մը, իր սերը, իր հիացումը և իր հոգիին ամբողջ ապրումներուն հանդիսարանը կեդրոնացուցած է Ավետարանի վրա, ի մասնավորի Հիսուսի կյանքին ու գործունէությանը: Այս տեսակետէն Եղիվարդի ներկա գիրքը՝ «Օտարականը» շարունակությունն է իր գրականության այս հիմնական գիծին, բայց նոր, որակով մը, նոր ու բարձր մակարդակի մը վրա:

«Օտարականը» սիրո և հավատքի բարձրագոյն արտահայտության գեղարվեստական եզակի ու մեծարժէք գործ մըն է: Անհկա կբալէ իր տեսակին ծանոթ գիրքերէն տարբեր, ամբողջովին նոր ու անկոխ ճամբէ մը: Հիրավի, անցյալի մեր եկեղեցական մտավորականներու լուսավոր փառանգին մեջ գրագետ հոգևորականներէն ոմանց աստվածաշնչական գործերը, գրական տաղանդի առավել կամ նվազ շնորհներով՝ ուսուցումի կամ պատմումի, թափանցումի կամ մեկնաբանության սահմանները չեն անցած՝ մնալով հոգևոր դաստիարակության կարիքները հոգացող կրօնական գրքերու մակարդակին վրան: Իսկ օտարներէն՝ Ռոմանի հոշակավոր գիրքը՝ «Հիսուսի կյանքը», հակառակ հեղինակի հզոր տաղանդին, հավատքի տխուր կորուստի մը մեջ՝ պատմաբանասիրական նյութի մը վերածված է: Իտալացի Պապիին իր «Քրիստոսի կյանքը» գրքով (սիրո և հավատքի մեծ գործ մը սակայն) դատապաշտպանի դեր մը կշահասիրէ և հակառակ իր վերլուծական սխալներէն ելնելուն, մտքի և տրամաբանության բռնավոր ճիգերով ինքզինքը կսպառէ...: Եղիվարդի սույն գիրքը սակայն, առանց բաղդատական զուգակշռի՝ առավելության նկարագիր մը շեշտելու ավելորդ մտահոգության, կրնանք ըսել, որ իր մտահոգման և իրագործման ինքնատիպ եղանակներով՝ կտարբերի բոլորէն: «Օտարականը» հեղինակին իսկ սիրած մեկ բացատրությամբ՝ ատոնցմէ ըլլալով, ատոնց չի պատկանիր: Վասնզի անհկա ո՛չ բացարական, ո՛չ մեկնաբանական, ո՛չ պատմողական, ո՛չ աստվածաբանական, ո՛չ բնագանցական և ո՛չ ալ քարոզչական գիրք մըն է Հիսուսի մասին և Հիսուսի առիթով: Այլ անհկա կենդանի ոգիով, կենդանի խորքի մը տարածքին վրա փոված՝ Հիսուսի հրաշապատում կյանքն է:

Կյանք մը, որ բոլոր պայմանադրական կերպերէն ու եղանակներէն դուրս և անկախ՝ իրեն միակ նյութ և հերոս, միակ հանգույց և լուծում Հիսուսը ունի, Հիսուսը՝ իր ունեցած առաքելությամբ այս աշխարհի վրա:

«Օտարականը» Հիսուսի վարքապատում, բանաստեղծաշունչ «վիպերգությունն» է: Ան գրված է հեղինակի խորունկ հավատքէն և մեծագոյն սերէն թևավորված հոգիի մը վսեմագոյն ներշնչումով: Ասիկա ինքնըստինքյան կնշանակէ՝ մտնել արվեստի սահմաններուն մեջ և արվեստի իրավունքները ընդգրկել: Վասնզի ամեն մեկ արվեստի գործ անհրաժեշտաբար կենթադրէ մեծ հավատք և մեծ սեր: Եվ ի՞նչ կնշանակէ այստեղ բանաստեղծական ըսվածը վերջապէս, եթէ ոչ՝ իր տեսիլքէն հափշտակված հոգիի գմայլահար վերացում: Եվ միթէ ամեն մեծ գործ մեծ տեսիլքի մը գինը չէ՞: Արդարև, պատրիարք հեղինակին՝ Հիսուսի վրա կեդրոնաձգված տեսիլքէն արձակվող փայլատակումներով լուսավառած են գիրքին էջերը, ուր կթևաբախէ անոր գմայլահար հոգին՝ անճնատուր պաշտամունքի վերացման մեջ: Այդ լույսերը հայելիէն անդրադարձող ցոլքերու պէս կպայծառացնեն կյանքի, ինչպէս հոգիի միգամած աղջամուղջները: Եվ վերջապէս, այս գիրքին մեջ Եղիվարդ մեզի կը ներկայանա իր խանդավառ երագէն հալածական հոգի մը, որուն անըջահաճ մտապատկերները միշտ լուսավորվեր են այն ինչու երագողի տեսիլքէն, որ աշխարհ եկալ մեր և մարդկության փրկության, արքայության գերիշխանության և իր մահվամբ չարը հաղթահարելու աննվաճ երագէն հափշտակված մարգարէ:

Հիշատակելի է, որ սրբազան պատրիարքը բարի բաղձանքն է ունեցեր իր այս գիրքը ձոնելու Ն. Ս. Օծություն Տ. Տ. Վազգէն Ա. Ամենայն Հայոց կաթողիկոսին Անոր գահակալության տասնամյակին առթիվ:

Գիրքի վերնագրէն իսկ ընթերցողը կհրավիրվի ինքզինք գերազանցապէս ինքնատիպ ստեղծագործության մը առջև զգալու: «Օտարականը»: Անշուշտ, չենք կասկածիր, որ կենսագրական, փաստագրական կամ բացատրական ընթերցումի մը տաղտկալի փորձության պիտի մատնվինք: Մեզի կներկայանա սովորականէն, ընթացիկէն և տափակէն վեր թելադրական և պերճախոս խորագիր մը: Որքան ճիշտ և ինքնատիպ, նույնքան և փոխաբերականորեն համապատասխան Հիսուսի անձին և անճնալորություն:

Օտարականը...: Ստուգիվ, Հիսուս օտարական մըն էր, երկինքէն երկիր իջած պանդուխտ մը, որուն երկրային կյանքը ժամանակավոր տարագրություն մը եղավ: Բայց

Ան եկած էր, որպեսզի կարենար այս աշխարհի խաբուսիկ և անցավոր բաղձանքները երկնային կյանքի կարոտին սևեռել և երկինքը իբրև վերջնական հայրենիք մը մատուցել մեզի՝ մեր աշխարհային այս վաղանցուկ բնակությունը տխուր պանդխտություն մը համարելով: «Ով որ հավերժության կնամ, օտարական մըն է այս երկրի վրա», — կըսե հեղինակը: Ասկե՝ այն օտարությունը, խորությունը, որ երկինքի և երկրի միջև գոյություն ունի իբրև հակադրություն, տեղ պիտի գտներ իր և իր ժամանակաշրջանի կարգ ու սարքին, ընկերային հարաբերություններուն և մարդկային բարոյականության միջև: Բայց և այնպես, Հիսուս երբեք օտարական մը չէր՝ այս բառին բուն իմաստով: Ընդհանրապես, Ան իբրև հարազատ եղբայր մը, ամենեն մոտիկ բարեկամ մը եկավ: Բայց ժամանակաշրջանի վայրագ բարքերը, բիրտ ու քարացած մտայնությունները և վատշվեր հոգեբանությունները մարդոց՝ Զինքը խորթ մը, օտար մը, դրսեցի մը ըլին և տեղ չտվին իրենց ծոցին մեջ: Հիսուս բոլոր ժամանակներու և բոլոր մարդերու եղբայրն էր, նվիրագործված եղբայրությունը: Ան գերազանցապես սիրո առաքյալ մը եկավ երկիր, բայց խորթ ճանցվեցավ, անկեղծ ու անձնվեր բարեկամ մը եկավ, բայց թշնամի մը սեպվեցավ: Եվ, ահա, մարդոց փակ սիրտերուն տարաբեր, այլ շնականորեն անձնապաշտ եսականությունը ոչ միայն մերժեց Զինքը, այլև իր կիրքին կուրծքներն և ասելության սաստկություններն անասնացած՝ Անոր անհուն սիրուն փոխարեն մահով վարձատրեց Զայն: Հիսուս, այո՛, պանդխտ մըն էր իբրև տարաշխարհիկ բնակիչ, բայց իր կյանքին և առաքելության բուն կոչումով Ան կուգար վերացնելու բոլոր տարապարտ օտարություններն ու պանդխտությունները: Համայնասիրության և համեղբայրության գերագույն խորհրդանշան՝ **Օտարականի** մեջ Հիսուս մեզի կենդանացնող բոլոր ժամանակներու հավիտենական եղբայրությամբ:

Այսպիսով, «Օտարականը» մեզի կպատմե «կյանքն ու գործը պանդխտ Աստծուն, որ օր մը վար իջավ աստղերեն, երբ մեր աշխարհը տակավ կհեռանար երկինքեն»: Գրագետ պատրիարքը հավակնություն չունի, անշուշտ, բան մը ավելցնելու սրբազան մատչանքն վրա, որովհետև կհավատա, թե «ոչ մեկ մարդկային հանճար պիտի կրնա ավելին ընել, քան ինչ որ պատմված է հոն»: Միշտ է: Եթե Ավետարանը իբրև **ստեղծում**, այսինքն՝ «իբրև կյանք ու խորհուրդ, իբրև տեսիլք ու երազ» վեր կմնա մարդկային կարելիություններու սահմաններեն, այսուամենայնիվ, վերջնականապես և ամբողջովին անհաղորդ ալ չէ մարդկայինեն վեր և

դուրս՝ մեր ազատագրման կարողություններուն, որ աստվածային ձգտումներն են մեր մեջ: Վասնզի Ան երկինքեն երկիր է իջած, երկիրը երկինքին միացնելու համար:

Գիրքը հեղինակի կողմէն նախընտրաբար «վիպերգային» տարագի մը մեջ կմատուցվի մեզի, որ ընթերցողը բնականորեն կընդգրկվի կենդանի գործողություններու ոլորտեն ներս, և հետո, ինչ որ ավելի կարևոր է, անմիջական հարաբերություններու մեջ կդրվի, որպեսզի անոր մահկանացուի կարողություններուն ընծայվին Հիսուսի ներշնչություններով ապրելու կարելիություններ:

Գիրքը գրված է կանխավ մշակված հատակագիծով: Անոր մեջ դեպքերն ու գործողությունները կգարգանան և կծավալին հիմնական երեք մեծ սկզբունքներու եռանկյան մը. բոլորագիծերն են: Մարդկության փրկություն, արքայության գերիշխանություն և խաչին մահով մահը սպանելու իրողություն: «Վիպայնացման» բոլոր անհրաժեշտ տարրերն ու աստվածները օգտագործված են հեղինակի կողմէն: Միջավայր, բնություն, անձեր, բարքեր, հոգեբանություններ, պայքար և հակադիր բախումներ: Եվ այս ամենը շաղախված են իրարու բանաստեղծական փայլուն և հարուստ լեզվով, ազնվական ունի մը ոսկեհյուս բանվածքով: Բայց գիրքին սրժեքը ոչ այնքան իր գրական արտաքին շքեղություններուն մեջ կկայանա, որքան բովանդակության մեջ, Քրիստոսի հայտնած ճշմարտություններուն ներքին իմաստներուն վրան կատարված թափանցումներուն, աստվածային խոհի ու խորհուրդի բյուրեղացման մեջ:

Ասկե պետք չէ հետևցնել սակայն, որ հեղինակը կգտնի վարդապետական, աստվածաբանական և կամ բնագանգական խնդիրներուն մտահայեցողությամբ: Ո՛չ: Գիրքին նպատակն է տալ կենդանի կյանքը ճիշտ այնպես, ինչպես որ եղեր է Հիսուսինը, արտաքնապես պարզ ու հասարակ, բայց ներքնապես լուսավոր ու աստվածային: Հեղինակը կձգտի այդ ներքին կյանքի իրավարժեքները ներկայացնել ընթերցողներուն և հրավիրել զանոնք այդ ներքին կյանքի օրենքներով ապրելու, որ բուն կյանքն է մարդոց, որպեսզի աշխարհը վերածվի դյութիչ ու անմահական երազի մը՝ դեպի աստղերը բարձրանալու հարաճուն վերելքի մը բերկրանքին մեջ:

Գիրքը կսկսի իր գործողության: Հեղինակը իր հերոսը աշնան ստոտու մը դուրս կհանե՝ Նազարեթի իր խրճիթեն և Զայն կդրկե իր առաքելության: Բայց գործի սկսելէ առաջ անհրաժեշտ է անցնիլ մկրտության խորհուրդին: Այսինքն՝ սրբագործվիլ պետք է իր տեսիլքին նվիրաբերվելէ առաջ և ընդունիլ օ-

ծումի դրոշմը: Հիսուս աշխարհ կուգար իբրև խոստացված մեսիա մը: Այսինքն, փրկության Առաքյալ մը: Բայց Իր բերած փրկությունը տարբեր էր ժամանակի ակնկալածեն: Ան չէր գար ուղղակիան հոգրությանը բանակներու ուժին կոթնած՝ հատուցել կարենալու համար հրեա ժողովուրդին՝ իր նսկատագրեն ունեցած վրեժխնդրությունը: Ան չէր գար իբրև համբավալոր իմաստուն կամ պատմունամավոր օրենագետ: Անիկա տարբեր հունե մը կուգար, տարբեր հունով մը փրկելու մարդկությունը: Անոր համար «Մեսիան ան էր, ով կրնար սիրել ամբողջ աշխարհը և մեռնիլ մարդոց փրկության համար»:

Մարդերուն փրկությունը: Արդի իմաստով՝ մարդոց ազատագրումը: Հեղինակը կշեռնե, որ ասիկա չպայմանավորվեցաւ երբեք նյութական չափանիշներու գերազանհատությանը: Բրիստոսի ամենեն նյութապաշտ դարուն մեջ: Ընդհակառակն, մասնավոր քրիստոնեական մը աշխարհի և աշխարհայինի հանդեպ պայմանավորեց իր փրկության գաղափարականը, գտնելով, որ մարդը վեր է իրեն և առարկայեն, և մարդկայինը կուսի հոն, ուր իրենց տիրակալություններու ասամանները կվերջանան, և մարդկայինը ինքզինք իրագործել կսկսի առարկայականի կախարդանքներեն տեսալես և անդուկ կերպով ունեցած հրաժարումներով: «Ազատեցն՝ ձեր միտքն ու հոգին աշխարհի չարնն, նյութի տիրապետությունեն»,—կըսե Բրիստոս հեղինակի բերնով: Ասիկա, հարկավ, առաջին վճռական շրջադարձն է մարդկայինն դեպի աստվածայինը եղած անցումի ճամբուն վրան: Երկրորդաբար՝ փրկություն ինքզինքեն և ինքզինքին մեջ: Հո՛ւ է Բրիստոսի ամենամեծ առավելությունը: Եվ արդարև, մարդկային փրկության կերպարանավորությունը կսկսի իր տարություններն և իր մեղկ բունի թմբիրներեն ունեցած պատվումներով: Եվ ասիկա ճիշտ այն պահն է, որուն կհաջորդե մարդու կատարելության, ինքնակատարելագործման վարդագույն ուրշալույսը: Իսկ անձին կատարելագործումը ուրիշ բան չէ, եթե ոչ՝ մեր ոգեկանի հասունացումը, մտքի և հոգիի միահեծան տիրապետությունը մարմնեղենի վրա: Հոգիի այս թագավորության առթիվ Եղիվարդ կշեռնե իրավամբ. «...Թագավորությունը մտքին ու հոգիին, հրաժեշտին և մաքրության, արժեքներու և երջանկության, բայց մանավանդ կատարելության»: Ասիկա պարզ լեզվով կընշանակե՝ անձին ազատագրումը նյութեղենի գերելարությունեն: Կնշանակե, հետևաբար, մարմնավորի թուլամետ ցանկություններու չեղքացումը, ստորակայումը հոգիի օրենքներուն: «Ով որ կրնա հաղթել մարմնի կա-

ռիքներուն,—կընդգծե պատրիարքը,—այն միայն կրնա փառավորել կարիքը: Նյութին ծառայողը չի կրնար տերը ըլլալ նյութին»: Այսպիսով՝ անձնազատագրումը, անձնազատությունն մը չէ, այլ անձնիշխանություն: Եթե անձնազատությունը կենթադրե մեզ հպատակություն մը անձին պահանջներուն, ապա երկրորդը՝ հպատակությունեն ձերբազատած իշխանություն մը պահանջներու հրամայականներուն վրան: Ասկե կհետևի, որ աշխարհին տիրանալու մեր բաղձանքները գերազանցապես կպսակվին անկե՝ հրաժարելու, զայն կորսնցնելու մեր հակումներով: Տիրանալու մեր կիրքին մեջ հաճախ մեր անձին ծառայամտությունը, ստրկությունը կստորագրենք ակամա, և կկորսվինք: Իսկ Հիսուսի կերպին մեջ, որ կհրաժարի, մեր իշխանությունը կապահովենք, և կփրկվինք: «Ամեն բան ունենալու միակ գաղտնիքը,—կըսե Եղիվարդ,—անոնցմե հրաժարիլն է»: Եվ, իրապես, այն բոլոր բաղձանքները, որոնք չեն նպաստեր ու չեն երաշխավորեր այդ փրկությունը, կնշանակե՝ մեր կորուստը: Կորստանալանք: Մեր փրկության կոչումնն դուրս՝ տարակա աշխարհի կանչերու և հրավերներու ետեն վագող անձը չի կրնար մերիկը ըլլալ: Այդ անձին կորուստով է, որ մենք կազատագրվինք և կվերադառնանք մեր սեփական ու բարձրագույն անկախության:

Փրկության այս ճամբուն վրա, ասկայն, մարդու ազատագրումը չի կաշանար ինքնզինքեն և իր շրջապատեն ունեցած օտարացման և ուժացման մեջ: Անիկա էապես և մասնավորապես սիրո հաշտ ու խաղաղ թագավորություն մըն է: Աստուծո թագավորությունը, եթե կուգեք՝ սիրո մականի տակ սերեն համերաշխված մարդկային հարաբերություններն են: Մի՛ մոռնաք, որ Աստուծո մեծագույն ստորոգելին՝ սե՛րն է: Սիրել եղբայրը, բարեկամը, ընկերը, դրացին և նույնիսկ թշնամին՝ սեփական անձին պես: Աստված սեր է: Կնշանակե՝ Բրիստոսի խոստացած արքայությունը սիրո գերիշխանությունն է և այդ արքայության ապագա հասարակապետության մեջ մարդոց հոգիներու պատվանդանին վրա նստած միակ զգացումը՝ սերը պիտի ըլլա: Առանց «սիրո շաքարին» կանքը մութ է, տարապարհակ և անիմաստ բան մը, կըսե Եղիվարդ. և կավեցնե. «Երբ սիրով կկատարեք ձեր պարտականությունները, դուք հաշտ եք թե՛ ձեզի, թե՛ ձեր շուրջիններուն և թե՛ Աստուծո հետ»: Եվ ճիշտ ասոր համապատասխան՝ Աստուծո արքայությունը մեր մեջն է և մեռ մեջեն կսկսի: Սերեն չեն անորժիր այն մարդիկ, որոնց հոգիները մութ քարանձավ մըն են խռով ատելություններու, նենգ թշնա-

մանքներու, ստորություններու, ոճիքի և արյան: Որովհետև անոնց հոգիները շարունակ ճարակ իրենց կիրքերու այրող հեշմանքին՝ չեն կրնար զգալ սիրո երանություններ: Աստուծո արքայությունը, որ լույսի, բույրի, ծաղիկի ու երազի հարազատը ունի, մեկ առ միշտ կապահանջն ունի չընչացումը բնագոյի գիշատիչներուն: «Այլ որ կսիրեն, իր հոգիին խորը ունի հատուցումը անմեկնելի ուրախության, որ մեր ցավաւքին աղջեն կշողացնեն հրաշագործ գարունի մը անքիծ պայծառությունը», — կարեն հեղինակը: Եվ հիրավի, արքայությունը, որ աստվածության հարակից ընկերություն մըն է, աստվածային էության մերձեցում մը, բայց ոչ նույնացում, կենդանորէ մարդկային աղտեղություններն կատարյալ մաքրագործում, ազատագրում չարեն և մարմնի կապանքներն: Այսպիսով, աստվածությունը, որ մեր էության խորունկ ալքերուն մէջ թաքցած ազդեցիկ մըն է, հոգիի անումով և հոգեկան գարգացումով կարելի կդարձնեն մեզ «մահուկ» Աստուծո և ըլլալ օրինակոր քաղաքացին նոր թագավորության»:

Այսպիսով, արքայության հաղթանակ կնշանակէ մարդու փրկություն կամ մարդու ազատագրություն, և փոխադարձաբար, մարդեղենն ձեռքագատում անձին կատարելագործմամբ՝ Աստուծո՝ նմանության մէջ, կնշանակէ՝ արքայության գերիշխանութիւն: Տրամաբանական այս կոտ շղթայով սերտորէ իրարու կապված և իրարմէ անբաժան՝ գիրար լրացնող և ամբացնող անհրաժեշտություններ կիրագործվին մեկը մյուսին մէջ, և մեկը մյուսով պայմանավորված: Եվ երրորդը, ահա, իբրև պակասորդում առ ոչ, չարին հաղթահարումն է մահվամբ: Մահը մահով սպաննելու իրողությունը: Հիսուս մահը սրբագործում մը հայտարարեց և ընդվզում մը բոլոր մահացուցիչ հանգամանքներու ընդդէմ: Մահը հաղթահարելու համար պետք է որ մեղովին բոլոր մահկանացու վիճակները: Ու ճշմարիտ կյանքը անընդմեջ մահացումներու շարք մըն է բոլոր մահկանացու գոյալիճակներու: Ասկէ՝ բուն կոնքի հարությունը: Ասկէ՝ մահվան պարտվողապաշտ նահանջը: «Երանի անոնց, որ... կրնան իրենց մահով խորտակել կապահիշ գերեզմանին: Որոնց պարտությունն ու մահը քաղցր հաղթանակ մըն է, դարերու սիրտը արյունով լուսավորող», — կարեն հեղինակը: Հաղթական կյանքը միշտ հոգիին կատարականի, ինչպէս մարդուն մէջ ճշմարիտ ու ազկորնչական գոյությունը հոգիինն է, հոգեկանը, որով մարդ կտարանջատվի կենդանական աշխարհին և կդառնա աստվածային արարած մը:

Եվ ահա չարը կպարտվի ճիշտ այն պա-

հուն, երբ Հուդայի միջոցով կանցնի մահու դարձ հարձակման:

Այստեղ պետք կզգանք շեշտելու, թէ Հուդայի մատնիչության առթիւ հեղինակի տված մեկնաբանությունները գիրքի խիստ շահեկան և հետաքրքրաշարժ էջերը կկազմեն: Չարին խորհուրդը, որ արտահայտվեցաւ Հուդայի միջոցով, Եղիվարդ կհամոզէ մեզի, թէ պատահական չարիք մը չէր, այլ նույն ինքն չարությունն էր, որ գործեց մեզ արարքին մէջ: Մատնիչությունը անոր ներքին էության բխումն էր և ոչ թէ արտաքին ազդեցություններու հետևանք, և ասոր համար իսկ ան դատապարտված էր կործանման: Իսկ եթէ արտաքին դրդապատճառի փաստ մըն ալ գոյություն ունեցած է, ատկա միայն գործողության մէջ դնելու համար՝ չարք:

Հիսուս և Հուդա՝ երկու տարբեր շարություններ և երկու ներհակ էություններ ծամանակավորապէս քով-քովի եկած՝ կխորհրդանշեն բարին ու չարը, ինչպէս միշտ էր Հուդայի մէջ այդ երկու բնությունները կապրին միասնաբար: Բայց երբ մահը կուգար սրբագործելու զանոնք՝ մեկունը կըլլար հաղթանակ և մյուսինը՝ կորուստ:

— Պետք է որ մատնէի զինքը, — ըսաւ Հուդան, — ազատվիլ կարենալու այն զգացումն, որ կնեղէր զիս: Ես չէի զինք մահկան հրկողը, այլ ճակատագիրը: Ոճիւրը, զոր գործեցի, ստանց ոճրագործի արարք մըն էր, ես միայն բութ միջնորդը եղա այդ եղերախաղին: Սինեդրիոնը, Կայաբան, Պիղատոսը, զինվորները, ամբոխը, նույնիսկ աշակերտները և բովանդակ մարդկությունը՝ ինձի հետ միացած մատնեցին զինքը:

Հրաշալիորեն ձևակերպված այս խտացումին մէջ կա այն ճշմարտությունը, թէ մարդկության բնության մէջ ապրող հալիտեանական չարիքը սպաննեց Հիսուսը: Կնշանակէ՝ Հիսուս մեկ մարդու սովորական զոհը չեղաւ, այլ համայն մարդկության:

«Օտարականը» կավարտի Հիսուսի հում քարձմամբ:

Սրտառույ և հոգեհույզ գիրք մըն է ասիկա, ուշագրավ նվաճում մը մեր եկեղեցական գրականության մէջ, որ ազգային սահմաններէն դուրս՝ իր շահեկանությունը կունենա նաև օտար ընթերցողներուն համար, եթէ թարգմանվի: Ընթերցողը զայն կավարտէ վեհացած, վերացած և Քրիստոսի ճշմարիտ կյանքով ապրելու կարոտով համակված: Գիրքին արժանիքները մեկէ ավելի են: Գրագետն ու հոգևորականը, մտածողն ու հավատացյալը հաշտ են իրարու և կրացնեն գիրար: Գրագետի կարողությունները լիակիր հասունությունը՝ բանաստեղծական երիտասարդ հրայրքի ալյունով կենսավա-

ռած, աշխույժ ու կենդանի երևակայության թևերում վրան ընթերցողը կտանհի լույսի, բույրի և երազի ընդմեջեն դեպի քրիստոնեական դարերը, ուր արևելքի հերարման և հովվերգական բանաստեղծության դյուխականությամբ աուցուն կյանքը՝ բնության սխրալի նկարագրություններում և շրջապատի ցուցում գույներում վառ գեղանկարչությամբ կխալտա կենդանի հարազատության մեզի վերբերելով հին դարերը, «երբ իրերը բաց էին ու պայծառ, և օրերը թեթև քայլերով կընթանային: Երբ լույթունը լեցուն էր հուշերով և խոհերով, մոռացումն անգամ կանչն էր իմաստության»: Եվ ահա տողե տող, էջն էջ՝ տրտում ու անուշ թախիծ մը կծորի հեղինակի հոգիեն, որ կտարածվի բովանդակ տրամադրության վրա ու կարտավոր տրտմությամբ մը, երազական քաղցրությունով կօծե շրջապատն ու մարդիկը:

Այս գիրքը բարիք մըն է ժամանակակից ընթերցողներուն համար, որոնք քաղաքակրթության հնիհն վազքեն խոնջած և ուժասպառ՝ պետք ունին կազդույր տալու իրենց հյուծած և վատուծ հոգիներուն, և ավելի ևս պետք ունին իրենց նյութի, փառքի և վայելքներու խելացնոր տենչերուն մեջ պահ մը կանգ առնելու և անդրադառնալու Ավետարանի պատգամներուն և Քրիստոսի ճշմարտություններուն, որպեսզի գտնեն այս երկրի վրա իրենց կյանքի բուն կոչումն ու նպատակը:

Ու կրկնելով պատրիարք սրբազանին հետ, թե «իրական և մեծ գործերը արյունով միայն կգրվին, և ինչ որ արյունով կգրվի՝ հավերժություններու կնալի», հավատացած ենք, որ «Օտարականը» այդպիսի գործերեն մեկն ըլլալու սահմանված է:

